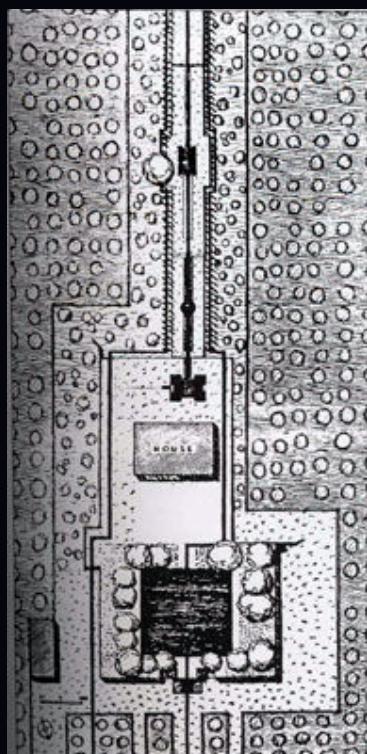

باغ فتح آباد تبریز-امیر بانی مسعود*-فصلنامه معماری و فرهنگ

باغ فتح آباد در نزدیکی روستایی به همین نام در حدود 5 کیلومتری شهر تبریز در مسیر جاده باسمنج واقع است. عرصه باغ به وسعت 30 هکتار بوده و ساختمان دو طبقه بروونگرا به وسعت 200 متر مربع در امتداد مسیر اصلی باغ قرار گرفته است. اطلاعات کمی در مورد چگونگی ساخت و بایان باغ فتح آباد موجود است تنها سند مدون، کتاب باگ های ایران و کوشک های آن، تالیف دونالد ویلبر است. ویلبر در کتاب مذکور در توصیف باگ چنین نوشه است: «در نزدیکی شاه گل باگی به نام باغ فتح آباد واقع شده است. مرکز باغ از درختان میوه پوشیده شده است. ولی محور طولی آب تمام باغ را به طرز متداول در ایران، به هم متصل می سازد و به آن یک نوع هماهنگی می دهد. فقط بنای جدیدی که به جای کوشک قدیم ساخته شده، هماهنگی آن را بر هم می زند. هرگاه از قسمت مرتفع، یعنی سمت جنوبی باغ وارد شویم. می بینیم که این خیابان پست و بلند است و شکل حوض هایی که در مسیر آن قرار گرفته اند. نیز مختلف است. در یک قسمت حاشیه های سبزی در کنار نهرها به چشم می خورد و که آنها نیز به نوبه خود با حاشیه ای از گل شمعدانی زینت یافته اند. سرانجام به برجسته ترین نقطه ای باغ یعنی استخر عظیمش می رسیم که اطراف آن را درختان کهنه و تومندی احاطه کرده است. قسمت شمال این استخر قدری بلندتر از سطح زمین است. این همان چیزی است که در استخر شاه گل نیز دیده می شود. هیچ یک از قسمت های این باغ به تنهایی زیبایی فوق العاده و چشمگیری ندارد، در حالی که طور کلی جذاب و آرام است.» بنا به اظهارات ریش سفیدان، به ظاهر ساخت باغ را به ساعد الملک، یکی از معتمدان شهر تبریز، نسبت می دهند. باغ در حدود 150 سال قبل توسط خاندان عدل خریداری می شود. از موارد معامله در سند باغ، قنات، استخر، بخشی از اراضی روستای فتح آباد و ساختمان موجود فعلی باغ (ظاهراً در آن زمان یک طبقه بود) قید شده است. باغ در زمان وراث عدل، بخصوص «غلامرضا عدل» توسعه می یابد و به وسعت فعلی می رسد. مجموعه باغ و عمارت فتح آباد در زمان خاندان عدل بازسازی می شود و به ظاهر این بازسازی توسط یکی از معماران محلی به نام «حاج عباس علی ترفیعی» انجام شده است از موارد بازسازی می توان به رطوبت زدایی عمارت باغ و الحاق یک طبقه به آن، جلوگیری از نشتی استخر و آب نما و ساخت یک سری حوضچه در امتداد محور اصلی باغ (شمالي- جنوبي) بين عمارت و آبگير

انتهای باغ اشاره کرد. در سال 1350 هجری شمسی مجموعه باغ برای رطوبت زدایی توسط معمار محلی «حاج علی اصغر عدالتی» دوباره بازسازی و بازنگری می شود. آموزش و پرورش استان آذربایجان شرقی، این باغ را در سال 1374 هجری شمسی از خاندان عدل خریداری می کند و در راستای اهداف آموزش و پرورش با تغییر کاربری به صورت «اردوگاه فرهنگی الغدیر» در می آید. هم سو با اهداف آموزش و پرورش برای تبدیل باغ به این اردوگاه بخشی از زمین های اطراف باغ دردو قسمت باغ در حد شمالی و جنوبی اتویان و نیز در منطقه بیرونی و حد جنوبی، غربی و شرقی باغ، جهت توسعه باغ و ساخت اینبهه متناسب با اردوگاه در دستور کار آموز شو پرورش قرار می گیرد. باغ و عمارت فتح آباد در آذربایجان سال 1378 هجری شمسی به شماره 2518 در فهرست آثار ملی ایران به ثبت می رسد و هم سو با اهداف توسعه باغ، میراث فرهنگی تبریزف توسعه و تغییر کاربری باغ فتح آباد را جزو برنامه های مطالعاتی خود قرار می دهد تا توسعه باغ باعث از بین رفتن هویت واقعی آن نشود. در همین راستا آموزش و پرورش زیر نظر میراث فرهنگی تبریز در صدد احیای باغ به شیوه پیشین (کاشت درختان از بین رفته، احیای دسترسی های تاریخی و جدید، بنای تاریخی موجود و دیوارکشی اطراف باغ) برآمد، به طوری که تا کنون یکی از محورهای اصلی مسیر آب زیر نظر میراث فرهنگی تبریز مرمت شده و بخش عظیمی از صفحه سازی محورهای آب، حوضچه ها و آبگیرها در برنامه زمانبندی مرمت باغ قرار گرفته است. باغ جزو نمونه باغ هایی است که در زمینی کمابیش مسطح با شیب کم بنا شده است. محور اصلی باغ در امتداد شمالی-جنوبی متناسب با مسیر حرکت آب قنات و در حدفاصل محور اصلی پیاده رو طراحی شده است. برای کنترل شیب معتبر پیاده رو، هشت سکو با 18 پله با اختلاف سطح کل مسیر 305 سانتی متر در نظر گرفته شده است. در وسط محور اصلی باغ درست در امتداد جوی آب در وسط هر یک از سطوح (پله های طراحی شده) حوضچه هایی به شکل مستطیل و دایره ساخته شده است (چهار حوضچه به شکل دایره و یک حوضچه به شکل مستطیل در ابعاد متفاوت) که در میان هر یک فواره ای موجود است. باغ مذکور در گذشته دارای درختان بیشتری نسبت به وضع کنونی بوده و با استناد به نقشه ترسیم شده ویلبر و ریش سفیدان منطقه، محل باغ، معدن درختان پیوندی نارون (قره آگاج) بود. از این درختان به تعداد هشت اصله در اطراف حوضچه ای دایره ای، چهار اصله در اطراف آب نمای مریع شکل و دوازده اصله در

اطراف آبگیر اصلی رویه روی عمارت باغ، وجود داشت. عمارت اصلی باغ در امتداد محور اصلی قرار دارد و بنا به نقل قول ویلبر ساختمان جدید در محل کوشک قدیمی ساخته شده است. این عمارت به شکل کوشکی ساده و کوچک به صورت ساختمانی برونگرا به وسعت 200 مترمربع در دو طبقه ساخته شده است. ساختمان طوری طراحی شده که امکانات کمایش کافی برای زندگی دائم یک خانوار در دو طبقه وجود داشته است. با استناد به نقشه ترسیم شده ویلبر در گذشته اینبهای چون سرویس های بهداشتی و اصطبل در مجموعه موجود بود که به علت عدم مراقبت و نگهداری ازین رفته اند.

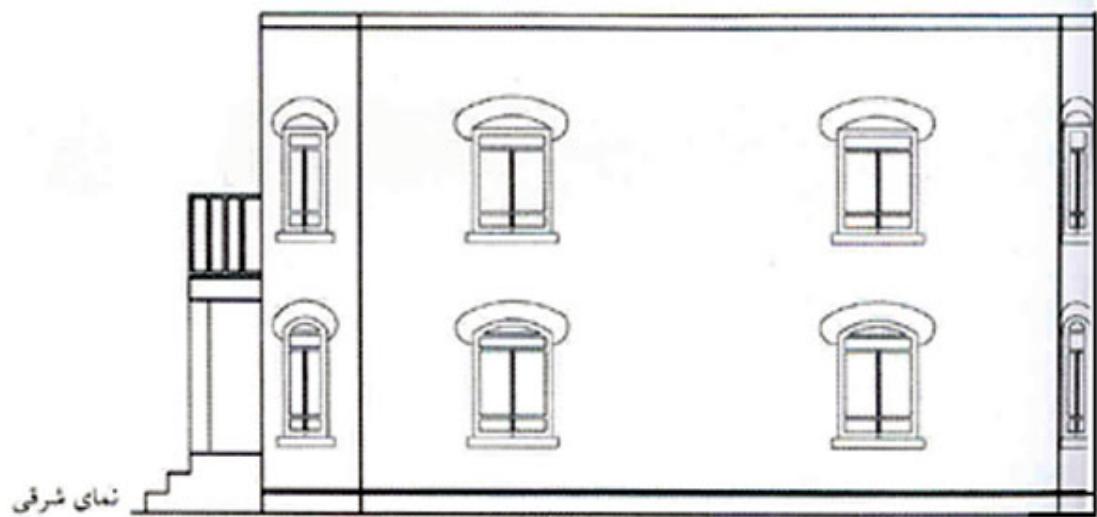
نمای شمالی

!Error

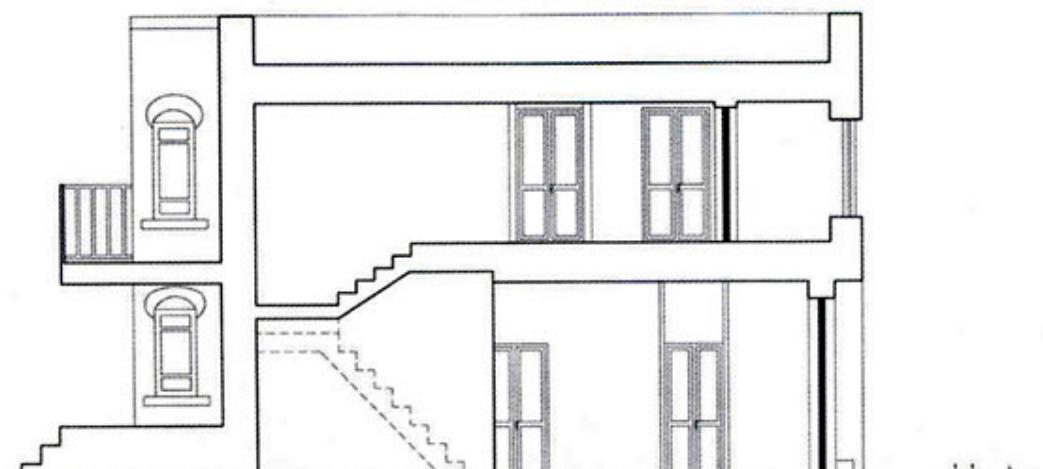

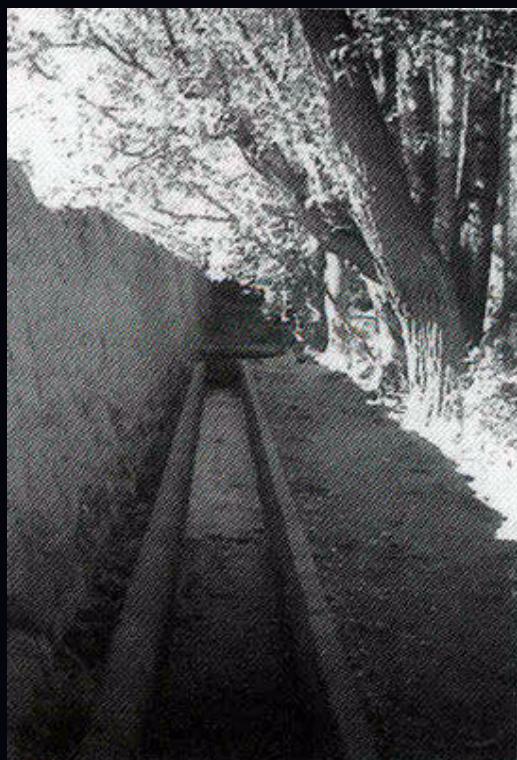
نمای جنوبی

!Error

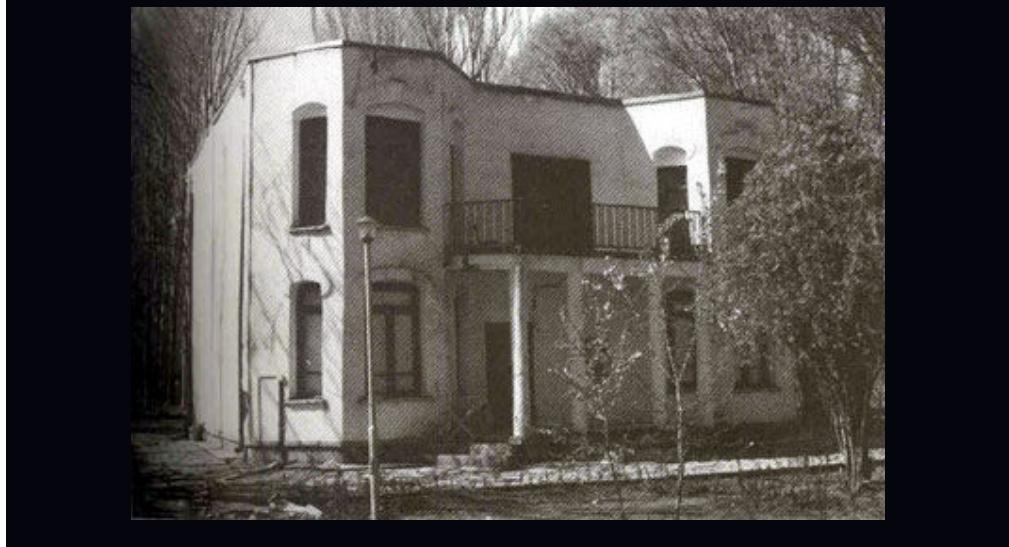
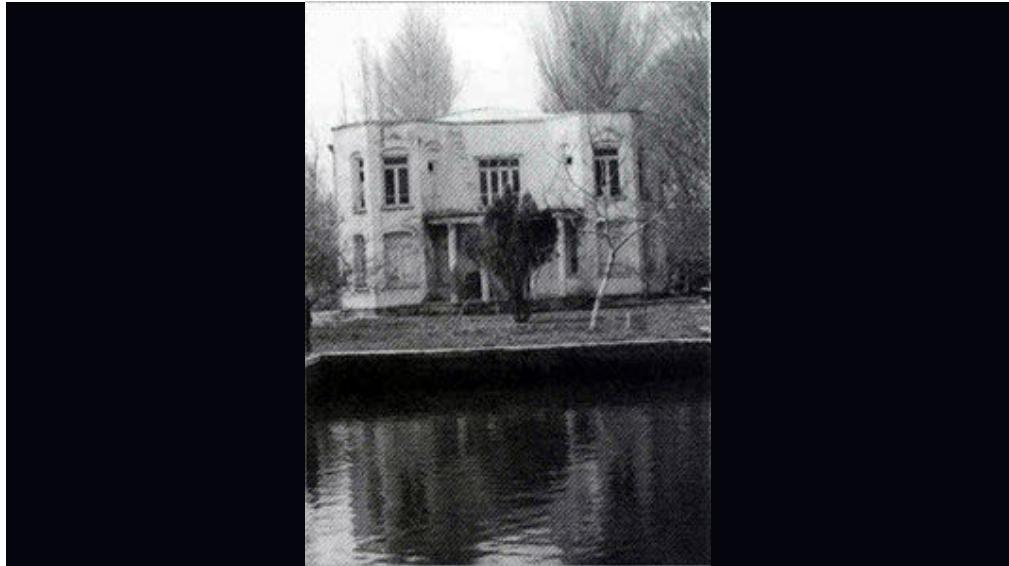

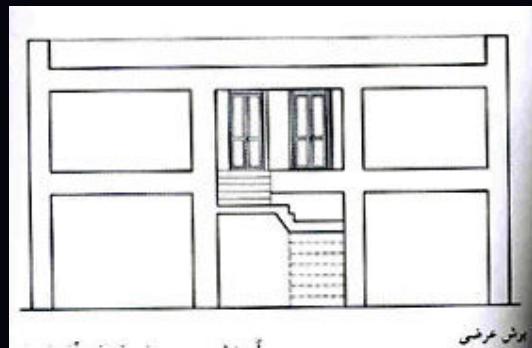
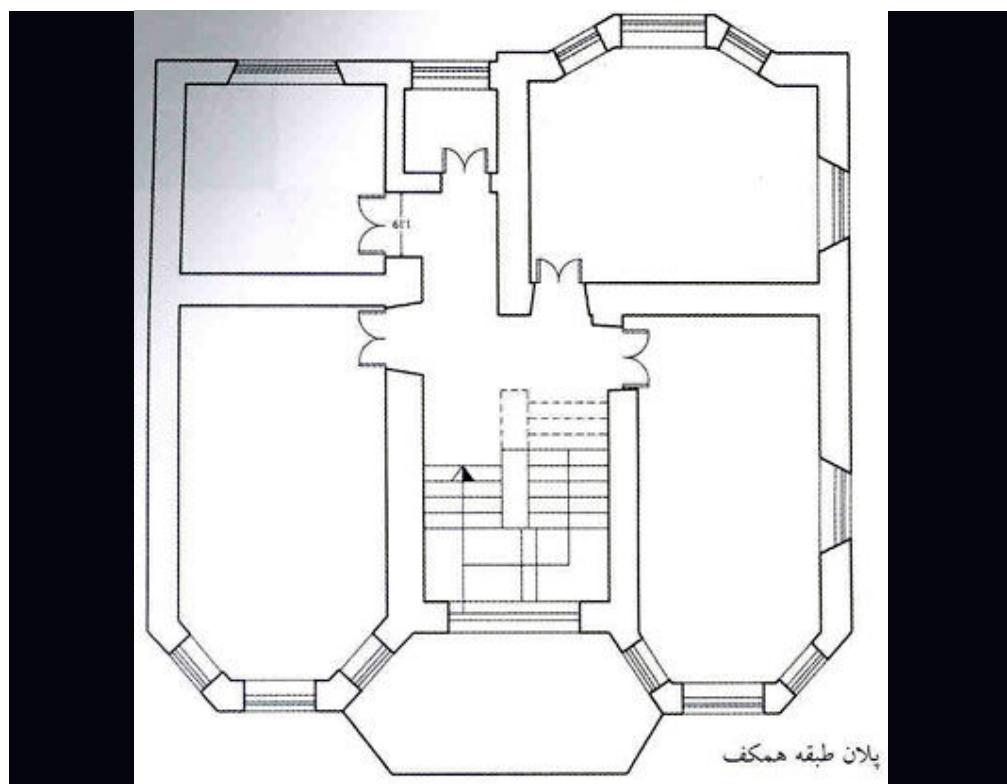
!Error

یادداشت ها:

1. دونالد ویلبر، باغ های ایران و کوشکهای آن، ترجمه مهین دخت صبا، انتشارات علمی و فرهنگی، ج 2، 1383، ص 234-4.

۲ حسین سلطانزاده، تبریز خشتی استوار در معماری ایران، دفتر پژوهش های فرهنگی، تهران، چ اول، ۱۳۷۶، ص ۸-۱۹۶.

تبصره: لازم به توضیح است تمامی نقشه های اولیه از موقعیت فعلی باغ توسط دانشجویان دانشکده معماری و هنر دانشگاه آزاد اسلامی تبریز ترسیم شده است که اسامی آنها به ترتیب حروف الفبا عبارتند از: سمانه بخاری، سعیده تبریزی شایسته، سولماز عباس زاده، ندا نوذری.

۱. میراث فرهنگی تبریز

۲. مجموعه شخصی نگارنده

* عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی تبریز

نویسنده متن: امیر بانی مسعود *-برگرفته از فصلنامه معماری و فرهنگ-شماره ۲۱-سال ۱۳۸۴